

УДК 343.31

УДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ДЕРЖАВНОГО ДІЯЧА

В. В. Кузнецов, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри гуманітарних та загальноправових дисциплін Інституту Управління державної охорони України Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Постановка проблеми. Анексія Автономної Республіки Крим і проведення антитерористичної операції на сході країни дали певний поштовх до перегляду основ національної безпеки України. Реформування національної безпеки України неможливе без його належного кримінально-правового забезпечення. Одним із таких аспектів національної безпеки України є кримінально-правова охорона життя, здоров'я, свободи, честі, гідності окремих представників держави. Як відомо, статті 5, 6, 12 Закону України «Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб» від 4 березня 1998 р. визначили окремими завданнями Управління державної охорони (УДО) України – забезпечення безпеки конкретних посадових осіб: Президента України; Голови Верховної Ради (ВР) України; Прем'єр-міністра України; Голови Конституційного Суду (КС) України; Голови Верховного Суду (ВС) України; Першого заступника Голови ВР України; Першого віце-прем'єр-міністра України; Міністра закордонних справ України; Генерального прокурора [1]. Згідно з ч. 2 ст. 7 вказаного Закону державна охорона в разі наявності загрози життю чи здоров'ю може здійснюватися щодо народних депутатів України, членів Кабінету Міністрів (КМ) України, керівників центральних органів виконавчої влади, які не є членами КМ України, суддів КС України та ВС України, Голови Національного банку (НБ) України, Голови ВР Автономної

Республіки Крим, Голови Ради міністрів Автономної Республіки Крим [1].

Таким чином законодавець визначив певну категорію посадових осіб, які потребують особливої державної охорони. Однак цей перелік не зовсім відповідає кримінально-правовому визначенню державного діяча. Пригадаймо, що перелік державних діячів, які потребують кримінально-правової охорони, був уперше передбачений 17 червня 1992 р. Законом України «Про внесення змін та доповнень до Кримінального кодексу України» (у ст. 112 Кримінального кодексу України визначені конкретні потерпілі при вчиненні злочину: Президент України, Голова, заступник Голови ВР України, народний депутат України, Прем'єр-міністр України, член Уряду України, Голова чи суддя КС України або ВС України, Генеральний прокурор України (відповідно до Закону України від 21 грудня 2016 р. – Генеральний прокурор)). У прийнятому Верховною Радою України 5 квітня 2001 р. Кримінальному кодексі (КК) України та наступних змінах до нього цей перелік доповнено такими посадовими особами: Голова чи член Вищої ради правосуддя, Голова чи член Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, Голови та судді вищих спеціалізованих судів України, Уповноважений ВР України з прав людини, Голова Рахункової палати або інший член Рахункової палати, Голова НБ України, Директор Національного антикорупційного бюро України (НАБУ).

Різна правова регламентація поняття «державний діяч» не сприяє адекватній кримінально-правовій охороні такого потерпілого від злочину. Отже, видається актуальним з урахуванням сучасних потреб реформування національної безпеки України переглянути зміст такого поняття й удосконалити окремі кримінально-правові норми, які передбачають відповідальність за злочини проти державного діяча.

Метою статті є дослідження окремих аспектів кримінально-правового регулювання відповідальності за злочини проти державного діяча.

Ступінь наукової розробки проблеми. Питання кримінальної відповідальності за злочини проти державного діяча викликало наукові дискусії в роботах відомих вчених: П. П. Андрушка, Г. В. Ан-

друсiва, О. Ф. Бантишева, О. О. Дудорова, О. Ю. Звонарьова, Ю. В. Луценка, Л. В. Мошняги, В. О. Навроцького, О. В. Сотули, А. А. Стрижевської, Є. В. Фесенка, М. І. Хавронюка, О. В. Шамари, В. М. Шлапаченка та ін. Однак наявність сучасних змін до КК України та необхідність узгодження поняття «державний діяч» з іншими нормативними актами потребують самостійного наукового дослідження.

Виклад основного матеріалу. Проведений аналіз норм КК України дозволив виявити три статті, які встановили кримінальну відповідальність за протиправний вплив на державного діяча (ст. 112 «Посягання на життя державного чи громадського діяча»; ст. 344 «Втручання у діяльність державного діяча»; ст. 346 «Погроза або насильство щодо державного чи громадського діяча»). Відзначимо, на нашу думку, окремі недоліки в кримінально-правовій охороні вказаних потерпілих.

По-перше, розміщення таких статей свідчить про різний родовий об'єкт злочинів (ст. 112 КК України – національна безпека; статті 344, 346 КК України – авторитет органів державної влади). Оскільки протиправний вплив на державного діяча здійснюється у зв'язку з його державною діяльністю, то насамперед завдається шкода державній безпеці. Інше питання, чи доцільно виокремлювати серед потерпілих від злочинів поряд із державним діячем і громадського діяча. Цікаво, що в ст. 344 КК України взагалі не згадується громадський діяч. На нашу думку, відповідальність за протиправний вплив на громадського діяча (керівника політичної партії) повинна бути закріплена саме в розд. V Особливої частини КК України «Злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина». Тому що вплив на громадського діяча (керівника політичної партії) насамперед спрямований на завдання шкоди політичним правам громадян, а не національній безпеці України.

По-друге, категорії потерпілих від злочинів не мають однакового змісту. Так, статті 112 та 346 КК України передбачають тотожні переліки посадових осіб, які віднесені до державних діячів (Президент України, Голова ВР України, народний депутат України, Прем'єр-міністр України, член КМ України, Голова чи член Вищої

ради правосуддя, Голова чи член Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, Голови КС України або ВС України, або вищих спеціалізованих судів України, Генеральний прокурор, Директор НАБУ, Уповноважений ВР України з прав людини, Голова або інший член Рахункової палати, Голова НБ України). Більш широкий перелік таких потерпілих від злочину передбачає ст. 344 КК України (окрім згаданих посадових осіб вказані: представник Уповноваженого ВР України з прав людини, Голова або член Центральної виборчої комісії, член Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення, Голова Антимонопольного комітету України, Голова Фонду державного майна України, Голова Державного комітету телебачення і радіомовлення України, член Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг).

Як справедливо зазначає О. С. Сотула, у кримінально-правовій літературі немає належного обґрунтування, чому саме ці посадові особи віднесені до державних діячів, якими нормативними актами керувалися законодавці та вчені-юристи, складаючи цей перелік [2, с. 54].

Цікаво, що в сучасному законопроекті «Про Національну секретну службу України», підготовленому УДО України, визначено такий перелік посадових осіб, що потребують державного захисту: 1) Голова ВР України; 2) Прем'єр-міністр України; 3) Голова КС України; 4) Голова ВС України; 5) Перший заступник Голови ВР України; 6) Перший віце-прем'єр-міністр України; 7) Міністр закордонних справ України; 8) Міністр фінансів України; 9) Секретар Ради національної безпеки та оборони України; 10) Генеральний прокурор України; 11) Директор НАБУ; 12) Голова НБ України (ч. 1 ст. 8). Також державний захист у разі наявності загрози життю може здійснюватися щодо народних депутатів України, членів КМ України, керівників центральних органів виконавчої влади, які не є членами КМ України, суддів КС України та ВС України (ч. 3 ст. 9). Окремо визначено захист Президента України та членів його сім'ї (ст. 7).

Таким чином, ми бачимо, що цей перелік розширює коло відповідних посадових осіб (за рахунок посад Міністра фінансів України;

Секретаря Ради національної безпеки та оборони України; Директора НАБУ; Голови НБ України), які знаходяться під безпосередньою державною охороною згідно з вказаним Законом України від 4 березня 1998 р.

Отже, напрашується висновок, що практично всі наведені переліки державних діячів не є тотожними. Така проблема потребує наступних рішень. По-перше, слід запропонувати нормативне визначення державного діяча; по-друге, передбачити єдиний перелік державних діячів, які знаходяться під державною охороною.

У теорії кримінального права існують різні позиції щодо вказаного поняття [2, с. 51–53]. Наприклад, О. С. Сотула пропонує визначити державного діяча як «вищу посадову особу держави або члена вищих органів державної влади, що користується правом ухвального голосу в усіх питаннях, що розглядаються на засіданнях цих органів, якщо це прямо вказано у законах України» [2, с. 62]. Не вдаючись до полеміки з науковцем щодо такого дискусійного поняття, підтримуємо його позицію закріпити окремі ознаки державного діяча в кримінально-правовій нормі (ст. 112 КК України).

Щодо змісту переліку державних діячів є різні позиції як науковців, так і військовослужбовців УДО України. Одна з позицій полягає в тому, що такий перелік може бути значно ширший, ніж це передбачено Законом України від 4 березня 1998 р. Це, як вже було зазначено, впливає зі змісту законопроекту «Про Національну секретну службу України» та окремих норм КК України. З одного боку, в сучасних умовах існує певна потреба захистити більш широке коло державних діячів. З другого – автоматично відбудеться розпорошення сил УДО України, що призведе до зниження ефективності такої охорони. Збільшення фінансування та розширення штату УДО України – можливо, це й перспектива розвитку, однак ми усвідомлюємо, що в сучасних важких умовах, в яких перебуває Україна, є дефіцит фінансових ресурсів.

Більш реальний інший шлях – це скорочення таких посад, які перебувають під державною охороною, до необхідного адекватного мінімуму. Пригадаймо, що Федеральний закон США 91–217, прийнятий у 1970 р., надає повноваження секретній службі щодо забезпечення охорони таких посадових осіб: президента і членів його сім'ї;

віце-президента і членів його сім'ї; колишніх президентів, їх подружжя та їх неповнолітніх дітей у віці до 16 років; кандидатів у президенти і віце-президенти США від Республіканської та Демократичної партій на час передвиборної кампанії та їх подружжя; іноземних глав держав і їх подружжя, які відвідують США [3]. Тому, на нашу думку, до кола таких осіб слід віднести главу держави (Президента України), керівників законодавчої (Голова ВР України), виконавчої (Прем'єр-міністр України) та судової влади (Голова ВС України), які легітимно, на постійній основі чи тимчасово виконують обов'язки таких осіб. Окремо державний захист здійснюється також щодо глав іноземних держав, парламентів та урядів, керівників міжнародних організацій, які прибувають в Україну чи перебувають на її території під час державних, офіційних та робочих візитів. Одразу ж постає питання, а як бути з охороною інших державних діячів? Відповідь на це питання нескладна: якщо виникає загроза для життя чи здоров'я таких осіб або членів їхніх сімей, то відповідні органи державної влади замовляють відповідні послуги в поліції охорони.

Визначивши цей перелік, перейдемо до питання узгодження його з переліком потерпілих при протиправному впливі на державного діяча. На нашу думку, особлива кримінально-правова охорона повинна стосуватися лише тих державних діячів, які перебувають під державною охороною. До кола потерпілих слід включити й членів сім'ї таких державних діячів (чоловік або дружина, діти), які проживають разом з ним або супроводжують його. Між іншим, ст. 346 КК України, на відміну від статей 112, 344 КК України, визначає потерпілим від злочину й близьких родичів державного діяча. Однак так довільно розширювати цей перелік родичів, на нашу думку, не є доцільним. Слід обмежитися тими членами сім'ї державних діячів, які перебувають під державною охороною.

Висновки. На підставі викладеного пропонуємо:

1. Передбачити норми про відповідальність за протиправний вплив на державного діяча (посягання на життя державного чи громадського діяча; втручання у діяльність державного діяча; погроза або насильство щодо державного чи громадського діяча) в розд. I Особливої частини КК України «Злочини проти основ національної безпеки України». Об'єднати ці норми в межах ст. 112

КК України, назву якої змінити на «Протиправний вплив на державного діяча». Виключити статті 344 та 346 з КК України.

2. Визначити потерпілого від цього злочину в примітці до ст. 112 КК України в такій редакції: «До державних діячів належать посадові особи, які підлягають державній охороні: 1. Президент України, Голова Верховної Ради України, Прем'єр-міністр України, Голова Верховного Суду України. 2. Особи, які тимчасово виконують обов'язки Президента України, Голови Верховної Ради України, Прем'єр-міністра України, Голови Верховного Суду України. 3. До членів сім'ї державного діяча належать чоловік або дружина, діти, які проживають разом з ним або супроводжують його».

3. Передбачити норми про відповідальність за протиправний вплив на громадського діяча в розд. V Особливої частини КК України «Злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина».

4. Внести такі зміни до ч. 1 ст. 6 Закону України «Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб» від 4 березня 1998 р.: «1. У місцях постійного і тимчасового перебування державною охороною забезпечуються: Президент України, Голова Верховної Ради України, Прем'єр-міністр України, Голова Верховного Суду України. 2. Особи, які тимчасово виконують обов'язки Президента України, Голови Верховної Ради України, Прем'єр-міністра України, Голови Верховного Суду України».

5. Виключити частини 2, 3 ст. 7 Закону України «Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб» від 4 березня 1998 р.

Перелік літератури

1. Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб: Закон України від 4 берез. 1998 р. № 160/98-ВР. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/160/98-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 15.03.2017).

2. Сотула О. С. Кримінальна відповідальність за посягання на життя державного чи громадського діяча: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2003. 201 с.

3. The Protective Mission. *Official website of the Department of Homeland Security*. URL: <https://www.secretservice.gov/protection/> (дата звернення: 15.03.2017).

Транслітерація переліку літератури

1. Pro derzhavnu okhoronu orhaniv derzhavnoyi vlady Ukrainy ta posadovykh osib: Zakon Ukrainy vid 4 bereznya 1998 r. № 160/98-VR. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/160/98-%D0%B2%D1%80>.

2. Sotula O. S. (2003). Kryminal'na vidpovidal'nist' za posyahannya na zhyttya derzhavnoho chy hromads'koho diyacha. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kharkiv. [in Ukrainian].

3. The Protetstive Mission [Elektronnyy resurs] / Offitsial website of the Department of Homeland Setsurity. Retrieved from: <https://www.setsretservitse.gov/protetstion/>.

Кузнецов В. В. Удосконалення кримінально-правового регулювання відповідальності за злочини проти державного діяча

У статті висвітлено проблеми дослідження кримінально-правового регулювання відповідальності за злочини проти державного діяча. Зокрема, проведений аналіз норм КК України дозволив виявити три статті, які встановили кримінальну відповідальність за протиправний вплив на державного діяча (ст. 112 «Посягання на життя державного чи громадського діяча»; ст. 344 «Втручання у діяльність державного діяча»; ст. 346 «Погроза або насильство щодо державного чи громадського діяча»). Встановлено окремі недоліки в кримінально-правовій охороні державного діяча. По-перше, розміщення таких статей свідчить про різний родовий об'єкт таких злочинів. По-друге, категорії потерпілих від злочинів не мають однакового змісту. Визначено основні напрями вдосконалення кримінально-правового регулювання відповідальності за злочини проти державного діяча: запропоновано нормативне визначення державного діяча; передбачено єдиний перелік державних діячів, які перебувають під державною охороною.

Ключові слова: державний діяч, злочин, кримінальна відповідальність, кримінально-правове регулювання, потерпілий від злочину, посягання на життя.

Кузнецов В. В. Совершенствование уголовно-правового регулирования ответственности за преступления против государственного деятеля

В статье освещаются проблемы исследования уголовно-правового регулирования ответственности за преступления против государственного деятеля. В частности, анализ норм УК Украины позволил выявить три статьи, предусматривающие уголовную ответственность за противоправное влияние на государственного деятеля (ст. 112 «Посягательство на жизнь государственного или

общественного деятеля», ст. 344 «Вмешательство в деятельность государственного деятеля», ст. 346 «Угроза или насилие в отношении государственного или общественного деятеля»). Установлены отдельные недостатки в уголовно-правовой охране государственного деятеля. Во-первых, размещение таких статей свидетельствует о разном родовом объекте указанных преступлений. Во-вторых, категории потерпевших от преступлений толкуются по-разному. Определены основные направления совершенствования уголовно-правового регулирования ответственности за преступления против государственного деятеля: предложено нормативное определение государственного деятеля; предусмотрен единый перечень государственных деятелей, находящихся под государственной охраной.

Ключевые слова: государственный деятель, преступление, уголовная ответственность, уголовно-правовое регулирование, потерпевший от преступления, посягательство на жизнь.

Kuznetsov V. Regulation Improvement of Criminal and Legal Liability for Crimes against Statesman

The article highlights the research issues of criminal and legal regulation of liability for crimes against statesman. In particular, the regulations analysis of the Criminal Code of Ukraine has revealed three articles, which established criminal liability for unlawful influence on a statesman (Art. 112. Attempt on the life of a statesman or public official; Art. 344. Interference in a statesman's activity, Art. 346. Threats or violence against a statesman or public official). Certain shortcomings in the criminal protection statesman have been established. First, such articles' arrangement demonstrates the different generic object of such crimes. Second, categories of victims have a different meaning. The basic directions of regulation improvement of criminal and legal liability for crimes against statesman have been defined, and a regulatory definition of a statesman has been suggested as well as a single list of statesmen who are under state protection has been stipulated.

Key words: statesman, crime, criminal liability, criminal and legal regulation, a victim, attempt on a life.

Рекомендовано до опублікування на засіданні кафедри гуманітарних та загальноправових дисциплін Інституту Управління державної охорони України Київського національного університету імені Тараса Шевченка (протокол № 7 від 27.04.2017 р.).